

Magisterforelæsning den 11. december 1992

Hvordan kan dybdepsykologien bidrage til litteraturforskningen – konkretiseret med nogle digteriske eksempler.

Jeg vil gerne starte med at fortælle om en episode i den schweiziske psykoanalytiker Carl Gustav Jungs liv. Jung var blevet inviteret til New York, hvor han skulle holde en forelæsning for et stort publikum, bestående af såvel nogle af hans mest højrøstede kritikere som mange af hans trofaste tilhængere. Jung havde til hensigt at forklare vigtige, men meget misforståede områder i sin psykologi, og han havde utvivlsomt tænkt sig at levere en overbevisende fremstilling. Men desværre var, som en deltager bemærker, lejligheden ikke gunstig.

Forelæsningen krævede lysbilleder, mange lysbilleder, og en begejstret tilhænger havde meldt sig frivilligt til at vise dem. Men enten var denne mands evner utilstrækkelige eller også var billederne forheksede. De kom til at stå på hovedet eller de kørte baglæns og faldt på gulvet, når han forsøgte at få dem til at sidde rigtigt. Hvis Jung ønskede at se et billede igen, kørte de videre, og hvis han sagde, at de kunne fortsætte, kørte de baglæns. Så Jung stod med sin pegepind i hånden på en forhøjet platform foran dette store publikum, enten ventende på, at det rigtige billede skulle dukke op eller skyndsomt prøvende at sige noget intelligent om dem, inden de kørte videre. Imens led hans tilhængere. I begyndelsen reagerede Jung med stor hensynsfuldhed over for assistentens kejtethed, men efterhånden blev hans bemærkninger skarpere og hans tilhængere led endnu mere. Imidlertid så endte denne forelæsning uden noget basalt menneskeligt blev ødelagt, ikke engang Jungs forhold til assistenten, som dog indrømmede retfærdigheden af en vis irritation. Men forvirringen og afbrydelserne havde fuldstændigt ødelagt sammenhængen i Jungs vigtige bevis. Men i stedet for den imponerende redegørelse, han havde planlagt, havde han givet en lille demonstration. For deltageren, som har beskrevet episoden, bestod denne demonstration i, at det menneskelige forhold sejrede over magt-begæret. Og denne demonstration er uden tvivl mere overbevisende og mindeværdig end noget, Jung kunne have sagt. Langt mere overbevisende end ord er jo personen selv. Således blev Jung, stående foran sit store publikum, frustrere-

ret og ydmyget, et levende eksempel på sin hovedtese, nemlig at vi alle åbent må opleve nederlagets forvandlende kraft eller med andre ord stadig opleve, hvordan det vi er, brydes ned, for at der kan opstå en rigere forståelse og indsigt.

Når jeg starter med Jung, så er det også for at markere, at den dybdepsykologi, som jeg knytter an til i det følgende er den jungianske. Den jungianske dybdepsykologi er en metode og en vej til at omfatte stadig dybere lag af det ubevidste.

Øverste lag er det, vi alle kender som Jeget. Det er den forestilling, vi har om os selv, vores bevidste idealer og den forståelse vi har af os selv i forhold til omverdenen. Denne selvopfattelse er blevet til via den mere eller mindre komplicerede vekselvirkning mellem vores medfødte temperament og omgivelsernes krav. Vigtigt er det imidlertid at forstå, at jeg-dannelsen er en slags selvopdragelse, hvor vi fraspalter de sider i vort væsen, som er uforenelige med selvforståelsen. Vi fortrænger, glemmer, ignorerer eller fornægter sider af vores natur for at kunne påtage os en bestemt rolle. Nu forsvinder alle disse egenskaber selvfølgelig ikke ud i den blå luft. Den jungianske psykologi har en træffende betegnelse for de dele af personligheden, man også er, men som man ikke kan leve bevidst med, nemlig begrebet skyggen. Den repræsenterer sider af os, som vi ikke vil kendes ved. Skyggen står for det personlige mørke, for utilladte, forkastede, fortrængte indhold af vor psyke. Der behøver nødvendigvis ikke at være tale om negative sider, blot står de i modsætning til vores bevidste attitude og er derfor utilpassede.

Selvudvikling består nu i følge dybdepsykologien i at komme til erkendelse af disse fraspaltede sider af vores natur. Denne proces kaldes individuation, hvor det gælder om i stadig større omfang at rumme alle dele af sit væsen. Og det er ikke gjort med de såkaldte skygge-egenskaber. I de dybere lag af vores ubevidste lever en forestilling om det modsatte køn. Jung kaldte dette billede af det mandlige i kvinden for animus, det latinske ord for ånd. Tilsvarende kaldte han det kvindelige i manden for anima, som betyder sjæl. Disse modsatkønnede forestillinger i vor psyke er som skygge-siderne fuldstændig ubevidste, og de indeholder på samme måde egenskaber som ligger modsat vores bevidste opfattelse af os selv. Den modsatkønnede forestilling er, så længe den er ubevidst – som alle andre ube-

vidste indhold i øvrigt – altid projiceret, dvs. at man så at sige oplever et stykke af sit eget sjæleliv hos et andet menneske af modsat køn.

At blive konfronteret med det ubevidste er i sagens natur en rystende oplevelse. Hvor identiteten før har været baseret på evnen til at leve op til jegets forestilling om sig selv, betyder mødet med fortrængte egenskaber, at selvbilledet går i opløsning og man sendes ud på en kaotisk og smertefuld rejse.

Det er dybdepsykologiens fortjeneste, at denne svære proces kan forstås som en positiv udvikling. Enhver vil vel helst undgå lidelse, men vil man komme til forståelse af sig selv, så indebærer det oplevelser af fortvivlelse, ensomhed og smerte. Jung siger:

”Jeg betragter derfor ligevægtstabet som noget formålstjenligt, thi det erstatter den svigtende bevidsthed med det ubevidstes automatiske og instinktive virksomhed, der tilsigter oprettelsen af en ny ligevægt og også når dette mål – forudsat at bevidstheden er i stand til at assimilere de af det ubevidste producerede indhold, det vil sige forstå og bearbejde dem.”

Man kunne tro, at personlighedens indre kerne vokser på samme måde som et træ, hvor der hele tiden føjes nye ringe til de gamle. Men hvad personligheden angår, så er der langt snarere tale om en ødelæggelse, som derefter fører til opbygning af noget større. Det er som om naturen har frembragt et billede af helhed, som så atter ødelægges, så der kan skabes et mere differentieret mønster. Individuation er ikke nogen additiv proces, den har derimod en langt mere kompliceret rytme, hvor det, vi er eller stræber imod, pludselig bryder sammen, og alt synes tabt. Men det er helt normalt, og den deprimerende situation er ikke virkelig sådan, den ser bare sådan ud, fordi man er i en fase, hvor harmonien er gået tabt, så der kan blive opbygget et nyt og mere differentieret kernepunkt.

Målet for individuationsprocessen er, at bevidstheden med Jeget som midtpunkt integrerer så meget af det ubevidste, at der ved denne integrering sker en tilnærmelse mellem bevidsthed og ubevidst, hvorved den totale personlighedsmidte ikke længere falder sammen

med Jeget, men er et punkt i midten mellem bevidsthed og ubevidst. Dette ligevægtspunkt, som er en centrering af den samlede personlighed, kaldte Jung for Selvet.

Hvis jeg nu meget kort og kontant skal udtrykke, hvori jeg mener, at dybdepsykologiens fortjeneste og store bidrag består, så er det i dens påvisning af, at det ikke er de stærke, veludviklede jeg-egenskaber, der rummer nøglen til, hvad jeg bredt formuleret vil kalde lykke, men derimod de forkastede, inferiøre og frygtelig sårbare sider, som lever i det ubevidste. Tænk engang at komme og hævde, at det er de primitive instinkter, de emotionelle trange, konflikter, frygt og passioner, som rummer personlighedens potentiale. Her gik man jo og troede, at det bare gjaldt om at bevare kontrollen og overblikket og helst undgå enhver konflikt. Til det svare dybdepsykologien lakonisk, at den der går den sikre vej er så godt som død.

Det vil sige, at dybdepsykologien åbner for en helt anden forståelse af sammenhænge, der for vores bevidste jeg tager sig kaotiske ud. Og sådanne sammenhænge støder vi jo ustandselig på ikke blot i vores eget liv, som selvfølgelig er det vigtigste, men vi læser også om dem i det, som er vores opgave her på instituttet, nemlig at forstå og fortolke litteratur. Og jeg må indrømme, at det tog mig en hel del år, før jeg begyndte at kunne rumme, at al den kamp og konflikt, lidelse og længsel, som litteraturen er så fuld af, at alt dette er dybt meningsfyldt.

Nu er individuation, forstået som det at komme til erkendelse af sig selv, jo ikke noget dybdepsykologien har fundet på. Og det er der vist heller ikke nogen, der kan finde på at hævde. Men den kan via sin kortlægning af psyken, dens beskrivelse af forskellige psykiske processer, være behjælpelig med at forstå de sammenhænge, der som sagt tager sig meningsløse ud for vores bevidste jeg.

Den jungianske dybdepsykologi kan bruges til at finde ud af, hvor i det såkaldte individuations forløb, en given digter befinder sig. Det vil sige, at teksterne læses som udviklingshistorier, der fortæller om, i hvilken retning forfatteren stræber. Der er begribeligvis mange andre måder at interesse sig for litteratur på, som kan sige noget andet, men at interesse sig for forfatterens personlighedsudvikling og dermed også for hans samtid, eftersom kunstne-

risk skaben jo ikke foregår i et tomrum, det er den dybdepsykologiske metodes særlige bidrag.

Den mest kendte tolkning på jungiansk grundlag er Eigil Nyborgs ”Den indre linie i H.C. Andersens eventyr”. Her når Eigil Nyborg gennem 7 udvalgte eventyr frem til den konklusion, at de genspejler forløbet af en individuation, som ikke lykkedes. Jeg må imidlertid tilstå, at selv for en læser som er indforstået med Jungs psykologi, så kan Nyborgs fremstilling virke dunkel. Han snakker om animaproblemer og moderbundethed, så man næsten glemmer, at det drejer sig om, at Andersen med sin forfinede dannelse ikke kunne rumme de dybere instinktive lag af sin personlighed.

Jeg har dermed også sagt, at jeg i min forståelse af det dybdepsykologiske tilstræber en så enkel og klar fremstilling som muligt. I den følgende gennemgang af Victoria Benedictssons dagbog, vil jeg beskrive en individuation, som heller ikke lykkedes, da den endte i et selvmord. Men jeg vil holde mig til at beskrive de to vigtige dele, nemlig jeg-bevidstheden overfor de fortrængte ubevidste sider.

Den svenske forfatter Victoria Benedictssons dagbøger fra årene 1882-1888 er eksempel på et værk, som giver ny forståelse fra sig, når man bruger den dybdepsykologiske metode. Victoria Benedictsson har i dagbøgerne beskrevet sine mange kriser og store lidelser i forsøget på at forstå de forskellige dele af sin natur.

Med sin Jeg-bevidsthed oplever hun sig som en meget stærk personlighed. Viljestyrke var den egenskab hun satte højest. Hun prøver at leve op til idealer som selvbeherskelse, ædelmodighed og en stille, klassisk ro. Hun føler sig anderledes end andre mennesker, hun er ensom og udstødt og lever kun for sit forfatterskab.

Men nu ville skæbnen det således, at hun i 1886 rejser til København for at knytte litterære kontakter og overvære Georg Brandes forelæsninger. Via en forfatterkollega møder hun Georg Brandes personligt, og hans første besøg efterfølges snart af flere, og Victoria bliver meget hurtigt meget forelsket. Han er alt det, hun ikke er: Hun er fuldstændig blændet af hans elegance, vid og overlegne format. For ham vil hun også være den attråværdige kvin-

de. Han vækker alle de drømme og lidenskaber, som hun så længe har holdt borte fra sin bevidsthed.

Konflikten eller rettere kampen mellem den selvafgrænsende kunstner og den lykkesøgende kvinde fylder dagbogens sider. Hjerteskrærende, intenst og hudløst, for forsøget på at forene de modsatrettede sider af hende selv, fører hende ud i en krise, der koster alle hendes kræfter.

I begyndelsen bruger hun sin viljestyrke til at dirigere sine følelser og tanker i de kendte baner og fortrænge alt forstyrrende. Det er således hendes erklærede formål at studere Brandes, denne mangesidige menneskekender til brug for senere litterære studier. At indprente sig det store materiale, han sidder inde med, er den eneste grund, hun tillader sig selv at se som forklaring på, at hun, ved besked om hans komme, møblerer sit værelse om og styrter ud og køber en mørkerød og en cremegul rose. Hun gør alt for at afvise tanken om at være forelsket. Hendes idealjag dikterer hende at være rolig og fattet og under ingen omstændigheder at komme ud i en situation, hun ikke kan overskue eller beherske.

At bagatellisere, nedvurdere og ironisere over sine følelser er hendes foretrukne holdning. I få øjeblikke tillader hun sig dog at være åben overfor det nye, som er ved at ske med hende, men bestyrtet konstaterer hun, at hun ikke længere har kontrol over sig selv, og at hun er ved at prisgive alt, hvad hun har troet på og arbejdet for, og hun tvinger sig selv til at tænke i de gamle baner. Hun skriver:

”Arbejdet har magt. Arbejdet er både gud og satan, thi arbejdet er alt hvad der findes af lyst og mørkt i dig. Men man giver sig helt, man deler sig ikke. Hører du, man deler sig ikke. Thi så bliver man en tom skal, som arbejdet vrager og kaster bort. Å guder, hvor jeg lider. Der findes noget inde i mig, som græder og råber. Eftergivenheden – kvindenaturen. Læg dine hænder om den grædendes hals og kvæl hende. Det jeg begærer, det kvinden i mig ligger på knæ og tigger om, det må være en bisag, noget som arbejdet helt ligegyldigt skænker i tilgift, det må ikke tage plads.”

Når forsvaret er så stærkt, så skyldes det hendes desperate forsøg på at undgå at blive konfronteret med sider af sig selv, hun ikke kender. Det er fuldstændig overvældende for hende at opleve det kaos af følelser, som Brandes vækker i hende. At blive konfronteret med sin egen voldsomme lidenskab gør hende bange, ja rædselsslagen, for hele hendes identitet brydes ned og smerten er voldsom. Et eller andet sted dybt inde i sig selv, har hun i sin smerte en viden om, at noget nyt og fuldstændig overvældende er ved at ske. Den dybe smerte og mørke sorg, som forelskelsen i Brandes har fremkaldt, ligner ur-mørket før skabelsen. Hun skriver:

”Jeg følte mig fuldstændig udhulet i går, fuldstændig tom indeni. Hoved og hjerte lige tomme - der var ingenting, kun bevidstheden om tomhed, og denne bevidsthed svævede derover som den hellige ånd over vandet; jeg tror, at der står noget lignende i Biblen. Men der fandtes ingen gud, som sagde: Der blive lys. Der var mørkt, livløst.”

Men hun har ikke kræfter til at rumme den forvandling, som er på vej. Da hun til sidst fuldstændig udslukt og uden håb giver sig over til den længe savnede eftergivenhed og sårbarhed, bliver hun et helt andet menneske. Hendes stil bliver blødere, mere åben og intens. Hun skriver virkelig hjerteskrærende. Men det er for sent. Der er intet tilbage af den kvinde, hun engang var. Der er ikke længere nogen bevidsthed, som kan integrere de nye sider. Og så må det gå galt.

Det tilstræbellesværdige mål i en individuationsproces er jo *ikke*, at man fuldstændig underkaster sig de egenskaber, som det ubevidste indeholder, men derimod at man bevarer de bevidste jeg-værdier *samtidig* med, at man anerkender deres modsætning.

At læse Victoria Benedictssons dagbog er en betagende og gribende oplevelse. Ingen kan lades uberørt af det drama, som udspilles i hendes indre. Hendes stærke og imponerende personlighed var på mange måder det, som knækkede hende. Det lyder paradoksalt, men med hendes ukuelighed og viljestyrke var alle de ubevidste sider noget, hun ikke kunne erkende som en del af hendes natur. Det er alle de ulevede og utilladte sider, som vælder frem i hende med mødet med Brandes og de gør det med en voldsomhed, som følge af den lange indespærring. Hvad, der sker, er, at de ubevidste sider er så stærke, så vigtige og ba-

sale sider af hendes natur, at hun ikke i længden kan afvise dem. At hun så desperat prøver på det, er fatalt. Dermed mener jeg ikke, at hendes følelser for Brandes havde nogen mulighed i et konkret forhold til ham, det havde han gjort klart fra starten, men jeg mener, at havde hun givet sig selv lov til at opleve sin lidenskab fuldt ud, så ville de egenskaber, som hun så personificeret i Brandes, få plads i hendes eget liv. Det er det dybdepsykologien mener med at tage projektioner tilbage. Man flytter opmærksomheden fra det ydre objekt til den indre symbolske mening. Det betyder at være opmærksom på følelser uden at handle, at rumme dem til de giver en vinger. Man indser, at hvad man så i den anden tilhører en selv. Det er frygteligt smertefuldt, det er en følelse af tab og adskillelse, men samtidig af udvidet forståelse og indsigt, hvis man kan udholde processen. Individuations muligheden ligger således gemt i den overvældende lidenskab, man kan føle for et andet menneske.

Som vi har fået beskrevet i Victoria Benedictssons tilfælde, så betyder en konfrontation med ubevidste sider, at den gamle jeg-forståelse bryder sammen, og personen føler sig som i et tomrum uden orienteringsmuligheder. Man mister bindingerne til det, som udgjorde ens verden, men det kan tage meget lang tid, før en ny forståelse vokser frem. Ofte vil dette betyde en lang periode af depression. Psykologisk forstået, så har depression at gøre med følelser, som *ikke* opleves. At man ikke tør opleve dem er meget forståeligt, eftersom der i sin tid var gode grunde til, at man fraspaltede dem.

Som jeg indledningsvis sagde, så er de fraspaltede, ubevidste sider af vores natur uforenelige med vores selvopfattelse og jeg-forståelse. Det betyder, at skal jeg-bevidstheden integrere dem, så må man kunne spænde over og rumme en polaritet. I Victoria Benedictssons tilfælde ville det have betydet, at hun kunne give plads til både viljestyrke og svaghed, både stoisk ro og lidenskab, både tilbagetrukkethed og ønsket om succes og så videre. Listen er lang og opgaven stor.

Men det er kendetegnende for jeg-bevidstheden, at den identificerer sig med den ene pol og fortrænger den anden. Jeg-bevidstheden lever af at adskille, den deler alting op. Adskiller ude fra inde, oppe fra nede, ondt fra godt, lykke fra lidelse. Det vil altså sige, at for overhovedet at komme i kontakt med de ubevidste sider, så må bevidsthedscentret skifte fra det typiske ego-perspektiv til et, der ligger et eller andet sted i midten, mellem trækket

fra modpolerne. Og det er dette skift, der opleves faretruende. Jeget skal opgive sin ensidige styring. Det lyder jo meget nemt at sige, men at praktisere det noget ganske andet.

Jeg vil gerne prøve at give et indtryk af den utrolige spændingstilstand og lidelse, som følger af, at man ikke begrænser sig til den ene side af en polaritet, men er åben overfor det ubevidste og i stadig dialog med den side, man ikke kan forlige sig med, men altså heller ikke fortrænge. At man kan finde mange af den slags beskrivelser hos digtere er klart, da skabende mennesker har et stærkt forhold til det ubevidste og bruger den skabende virksomhed som led i deres erkendelsesproces.

Jeg vil nævne Karen Blixen som eksempel på en digter, som med et imponerende mod turde forholde sig til at stå i et spændingsfelt af modsætninger uden at have nogen udsigt til, at der skulle komme en løsning. I sine breve fra Afrika beskriver hun sin desperation og fortvivlelse. I brevet til broderen Thomas fra 1926 skriver hun, hvordan hun er gået fuldstændigt i stå og ingen udvej kan se. Hun føler sig i sin ensomhed på farmen som levende begravet, og hun skriver, at broderen må tænke sig hende, som så han hende liggende i mørke med jordens vægt på sit bryst. Bestandigt har hun spekuleret på, hvornår det egentlig var, at hun kom ind på det skæve spor, som har ført hende til det punkt, hvor hun er nu, dvs. kørt fast. I sit selvopgør kan hun se, hvordan hun har forsømt at bryde ud af den hjemlige idyl, hvilket hun burde have gjort eftertrykkeligt, nu synes det at være for sent, og hun har kun sig selv at takke og hun skriver: ”Gud bevare enhver for at komme til at stå og se på sig selv i en sådan belysning af den skæreste idioti og usselhed.”

Det hun længes efter og altid har søgt er, som hun skriver Sandhed, eller søgen efter sandhed, stræben mod lys, kritik – ja det man kalder ånd. I modsætning til at slå sig til ro i, at det man holder af, er og skal være det ypperste, ja til den villedede ro, tilfredshed og kritikløshed i paradiset. Hun burde have gjort som Lucifer, være brudt ud af idyllen, men i stedet har hun svigtet sin engel Lucifer og solgt sin sjæl til englene i paradiset, skønt hun slet ikke kan holde ud at være der, og hun fortsætter: ”Jeg hører ikke til, kan ikke være noget sted i verden, og skal dog være i den, jeg hader gyser for hvert minut, og de kommer dog et for et, det er kort sagt den rene elendighed, og jeg ville ikke tro, hvis jeg hørte derom, at det kunne lade sig gøre at leve på denne måde.”

Den store modsætning, som Karen Blixen her beskriver med Lucifer overfor paradiset, går gennem hele hendes forfatterskab og tænkning. Man finder her en afgrænsning – næsten cirkelformet som en broderiramme – der skiller det ukendte fra det fortrolige. Inden for kredsen er der kaminild og dansk hygge, tilfredshed og harmoni, uden for er der lidenskab og frihed, natur og skæbne. Selvom hun nok valgte side, så kunne hun ikke fortrænge den anden mulighed og hun skriver om familien derhjemme:

”Hvor smukt og smilende var ikke det hele – som om de gik frem og tilbage i en have eller skov, mens jeg selv havde været ved hæsblæsende at klatre op ad en stenet og farlig bjergtop! – og hvor meget mere opnåede de ikke – at se haver, børn og venner trives omkring sig, uden anstrengelse – mens jeg, som syntes at jeg havde rede til at sætte alt ind, og på en måde var blevet mørbanket som nogen, der har sat alt ind, ikke var gået i gear, var endt med at give mit liv til at få enderne til at mødes på en fjern kaffefarm, hvis fremtid bliver ved med at være tvivlsom.”

At der siden kom noget ganske andet ud af det, end hun havde tænkt sig, var jo godt for hende og for os. Jeg mener, at dybdepsykologien ved sin påvisning af, at der nødvendigvis må være spænding mellem jeget og det ubevidste, og dermed kriser i jegets forhold til omverdenen, kan bruges til at forstå, at den spænding og modsætning, Karen Blixen her beskriver, ikke er udtryk for, at hun var et mislykket menneske, sådan som hun selv kunne frygte det, men derimod et menneske, som turde forholde sig til sig selv. Det er jo indlysende, at begge sider af polariteten befandt sig i hende selv. Den mest enkle måde at beskrive det på, er ved at give en karakteristik af hendes forældre. At beskrive digterens forældre er meget almindeligt, ja nærmest obligatorisk i en bestemt slags litteraturforskning, men som regel bruges beskrivelserne kun som en konstatering af eventuelle nedarvede egenskaber. At der befinder sig anderledes spændende muligheder i en sådan beskrivelse, kan dybdepsykologien belære os om, for den har som bekendt et og andet at sige om det der med far og mor.

Judith Thurmans bog om Karen Blixen begynder således: Karen Blixen var datter af to mennesker, som hver for sig var legemliggørelsen af to helt forskellige holdninger til tilvæ-

relsen. Hun beskriver moderen som dannet, borgerlig, med en uendelig omsorg for familien og de moralske værdier. Faderen derimod var et uroligt og lidenskabeligt menneske, der elskede natur, ånd, fantasi, frihed og erotik. Det er ikke svært at se sammenhæng mellem denne alliance af modsætninger og så Blixens beskrivelser af sin konflikt. Så langt så godt. Det behøver man ikke dybdepsykologi for at se. Der, hvor det begynder at blive interessant, er i den kendsgerning, at Karen Blixen valgte side i konflikten og følte sig i evig opposition til moderens verden.

For at få klarhed over, hvad det medfører, må vi om jeg så må sige starte med begyndelsen. Vi kan vist alle sammen blive enige om, at ud af forældrenes forening opstår barnet. Forældrene repræsenterer skabelsens kilde. Det vil sige, at forældrenes ægteskab er selve skabelsesmodellen. Forestillingerne om far og mor er de dele, som må mødes, hvis individet skal være skabende. Ofte vil der imidlertid være tale om uforenelige sider, en indre psykisk konflikt, hvor forældrene repræsenterer modsætningerne i vor psyke. Det vigtige er imidlertid, at denne modsætning ikke fortrænges, men at man forholder sig til begge sider. Det er først i mødet mellem dem, at muligheden for kreativitet opstår.

Måske har Karen Blixen vidst dette på sin egen måde, givet er det i hvert fald, at hun aldrig slap modsætningerne i sit sind af syne, og givet er det, at hun var skabende som få.

Jeg vil gerne nævne et eksempel mere på en forfatter, som livet igennem levede i et spændingsfelt af modsætninger, nemlig Sophus Claussen. Han oplevede en diskrepans mellem på den ene side fantasien, visionen og idealerne og på den anden side den konkrete, grå hverdag med dens triste og kedsommelige virkelighed. Men heller ikke Claussen kunne fortrænge konflikten, om end han valgte side. Igen og igen støder han panden mod den mur, som unægtelig findes i virkeligheden. Han har beskrevet konflikten mange gange og jeg er faldet over en rammende og underfundig præcis beskrivelse. Han skriver:

”Som jeg var fortvivlet! Hver landskabelig skønhedslinje prægede sig ned i min erindring og var ikke mere til at flytte, thi en linje ville ikke lade sig omskabe til en ide, en konkret genstand vilde ikke lade sig opløse og flyde ud i en tankeverden. Her mødte mig den fortvivlede modsætning, der er imellem det abstrakte og det konkrete – imellem det jordisk

faste og det spirituelt flydende. En kakkellovn kan ved sin form bemægtige sig plads i ens fantasi, og det er ikke muligt at slippe uden om denne kolde ovn, skønt man aldeles ikke aner, hvad man skal bruge den til i sin intellektuelle husholdning. Ens hjerne er møbleret med titusind af den slags brugsgenstande, som sjælen finder ubrugelige, og som standser dens løb.”

Men Claussen holdt ud. Han blev i spændingsfeltet og skabende blev han forløst. Jeg vil lige nævne, at Claussen i sin mor så en kvinde med en næsten mytisk visdom med adgang til det ukendte. Faderen derimod befandt han sig i livslang opposition til. Han var politiker, lovgiver og blev ved med at fortælle sin søn, at han skulle tage sig noget fornuftigt til.

Nu vil jeg som sidste litterære eksempel tale om Johannes Ewald, som efter min mening virkelig nåede frem til at realisere Selvet, og det vil være min pointe, at uden forståelse af dybdepsykologien, så er det faktisk ikke muligt at forstå de processer, som Ewald gik igennem.

Ewalds individuations proces starter klassisk med en overvældende lidenskab for den dejlige Adrense, men da han ikke får hende, bryder han ikke sammen, men formår at vende energien indad, hvor den som en lyskaster afslører fortrængte og ubevidste sider i ham selv. Det betyder begyndelsen på en lang og smertefuld periode, hvor intet tilsyneladende lykkes for ham, men hvor hele hans identitet brydes ned. Han kan ikke længere se mening med noget som helst, men føler kun tab og forladthed. Ewald kunne som uddannet teolog have sikret sin tilværelse, men processen i ham var stærkere og sendte ham stadig dybere ned og højere op gennem udmarvende kriser, fra himmel til helvede og tilbage igen. Men at han faldt ud af samfundet, mødte alskens modstand, skyldtes ikke de ydre begivenheder, der ”tilfældigt” kom på tværs, men derimod, at hans eget indre tvang ham af anderledes vilde veje. En udvikling så omfattende og gennemgribende, som den Ewald gennemgik, kræver selvsagt et opbrud fra alle forankringer, der kunne have fastholdt ham i en sikker og veldefineret rolle. Det siger sig selv, at skal man konfronteres med ubevidste lag, så må Jellet rystes. Og rystet det blev Ewald. Kun en ukuelig tro på det rigtige i hans oplevelse og en utrolig vilje til at bære lidelse, gjorde det muligt for ham at komme igennem.

Ewald fik rig lejlighed til at vende energien indad. Ikke nok med at han mistede socialt fodfæste, hans gigtskygdom var så slem, at han måtte tilbringe måneder på hospital. Men i den tvungne isolation og stilhed får han for alvor ørenlyd for sin indre stemme og han opdager en harmoni og lykkefølelse, han ikke tidligere har kendt og han kan skrive de ofte citerede linier:

Velkommen Gift, som raser i mit Bryst!
Velkommen Harm, som reent fordrev min Lyst!
Og mangel – du som togst min sidste Ven,
Velkommen! – thi du gavst mig, Mig igien.

Når man således gennem at møde det ubevidste har kæmpet og lidt længe nok, så etableres der en form for objektiv personlighed. En kerne formes i personen, som er i ro, stilhed, selv i midten af de største livsstorme, intenst levende, men uden at handle og uden deltagelse i konflikten. Selvfølgelig, to minutter efter begynder det hele at køre med en igen, for konflikten er ikke blevet løst, men oplevelsen af, at noget i en er hævet over konflikten bliver tilbage, og fra det tidspunkt bliver processen anderledes. Man søger ikke længere, man ved at tilstanden findes, for man har oplevet den for et øjeblik. Herefter har man et mål, nemlig at finde den tilstand igen og langsomt blive i stand til at forlænge den, så det bliver en konstant oplevelse.

Betingelsen for, at denne tilstand skal få mere varig karakter er, at man i stadig større omfang får indblik i sine ubevidste sider. Og Ewald står da også på hovedet i ”Sjælens pulterkamre”, som han kalder det, for der at finde de forskimlede dyder, som er blevet stuvet af vejen. At psykologisere blev for Ewald en videnskabelig passion. Han bruger formuleringer som at anatomere den menneskelige sjæl.

Uendelig langsomt og med mange tilbageslag bevæger Ewald sig ud af den nulpunktssituation, som han var havnet i. Den nye bevidsthedstilstand får stadigt større styrke, og han kan nu uden besvær overskue den proces, han har været igennem og se den som en nødvendighed. Han oplever nu nogle lykkelige år, som vi kan danne os indtryk af ved at læse hans berømte digt Rungstedts lyksaligheder fra 1773. Her er en verden af rosenduft, fugleflojt og

lyden af rislende vand. Skyggefuldt og vederkvægende med vidt udsyn til det smukkeste land. Her er venner og venlighed, højt til himlen og rum til alle sider. Jo paradises have har fået en koloni.

Men her kan han begribeligvis ikke blive. Enhver paradisiske tilstand står for fald. Det er ikke ekstasen, der er målet i individuationsprocessen, men derimod evnen til at udholde og rumme, til at elske uden at kræve.

Ewald bliver skubbet ud af sit paradisi i 1775, hvor han af sine formyndere flyttes til Søbækhus, og de to år han tilbragte der, blev en tid i skærsilden. Igen vil jeg fastholde, at de prøvelser, han gennemgik, skyldtes processen i hans indre. Mange litteraturforskere har fokuseret på, at Ewald blev tvunget og knækket af sine formyndere, for at han skulle fremtræde som kristen omvendelsesdigter. Dertil er at sige, at man på ingen måde kan tvinge noget sådan frem, som Ewald oplevede.

Som jeg ser det, så fortsatte Ewald sin vej mod Selvet, det vil sige, at han blev konfronteret med stadig dybere lag af sit ubevidste, for til sidst at opleve det bevidsthedsskift, at hans totale personlighedsmidte ikke længere faldt sammen med Jeget, men blev et punkt i midten mellem bevidsthed og ubevidst. Men for at dette bevidsthedsskift kan indtræffe, så må Jeget fuldt bevidst acceptere at træde til side, det må overgive sig fuldstændigt. Og hvem har lyst til det. Denne totale indsigt i jegets uformuenhed er da også noget, der først indtræffer, når man tør vove en total selvkonfrontation, som stod man i et kuglespejl uden mulighed for at unddrage sig spejlingen. Men en sådan konfrontation vovede Ewald. Gennem ekstreme lidelsestilstande og et uhyrligt følelsespres tør han nu se alt det i sig selv, han har forsøgt at løbe fra, bortforklare og skjule. Han ser til fulde sit hovmod, griskhed og trods. Han ser hvordan opblæsthed og misundelse har været de egenskaber, hvormed han selv har spærret for den indsigt og lykke, han så længe og så fortvivlet har søgt. I denne totale erkendelse af sin afmagt, træder Jeget simpelthen til side og gør plads for Selvets dimension.

Det er vigtigt, at denne Jegets træden til side sker fuldt bevidst. Jeget er ikke oversvømmet af det ubevidste, det er ikke det, der menes med overgivelse. Det indser blot til fulde sin egen begrænsede funktion og rolle, og kan træde til side for den Jeget overordnede størrel-

se, som Selvet er. Det betyder, at den tilstand, jeg før beskrev som oplevelsen af en kerne i os, der er hævet over selv de største livsstorme, bliver en permanent oplevelse. Jung siger:

”Lykkes det at gøre Selvet til individets nye tyngdepunkt, så opstår der derudaf en personlighed, der så at sige kun lider i de nederste etager, men i de øverste på ejendommelig måde er rykket bort fra såvel de smerte- som glædesfyldte processer i livet”

Ja det lyder jo unægtelig ejendommeligt for den almindelige jeg-bevidsthed, at det skulle være et mål ikke længere at opleve glæde i livets mange gøremål. Men det der menes er, at Jeget ikke længere er identisk med sin oplevelse, det vil sige, at livets op- og nedture ikke river en fuldstændig med, men at man kan se dem som et led i et overordnet mønster. Det betyder, at Jeget kan se ud over sig selv, se sig som en del af en sammenhæng og et fællesskab. Jeget søger ikke længere sit eget.

Nu kan jeg jo ikke bare tilnærmelsesvis give et indtryk af, hvad dette indebærer. Det har jeg ikke indsigt til, men jeg kan vende tilbage til Ewald, for han vidste, hvad han snakkede om.

For Ewald betød transformationen i hans sind, at han fik del i Guds rige, intet mindre. Han føler sig fuldstændigt gennemglødet af et lyshav af kærlighed, og han oplever en sådan lyksalighed og overflod, at han føler, at han er i stand til at få ørkener til at blomstre. At han virkelig var i stand til det, kan enhver overbevise sig om ved at læse hans digte. De udstråler et lys og en kraft, som man ikke skulle tro mulig at skabe med det skrevne ord. Jeg vil ikke her citere fra hans digte, de skal opleves de deres helhed.

Hvad jeg her har sagt om Ewald har forhåbentlig givet et indtryk af, hvad der kræves af den enkelte for at komme i kontakt med så dybe lag. Men nu er Ewald af det store format og mindre kan vel gøre det. Jeg vil gerne runde af med nogle mere beskedne formuleringer, som til gengæld er relevante her og nu.

Dybdepsykologien kan jo ved sin påvisning af, at personlighedsudviklingen er betinget af, at individet kommer i kontakt med de ubevidste sider, sige noget meget enkelt om det at forske i litteratur.

Hvis man fx er under tidspres eller krav om effektivitet, så er det faktisk udelukket, at man vil forsøge at forholde sig åbent overfor det værk, man sidder med. Det er klart, at man vil holde sig til den stærke og velkendte jeg-bevidsthed. Men dermed er det også givet, at man vil forblive i faste vaner og tænkemåder, der som helhed vil fastholde den fortolkning af virkeligheden, man kender.

Hvis man for alvor vil lære nyt, så kræves der en hel anderledes tålmodighed og parathed til at gå igennem faser, som faktisk må betegnes som ubehagelige og præget af stor usikkerhed. Tør man vente, så kan der til gengæld komme helt anderledes resultater, som også er overraskende nye for en selv. At være i dialog med litteraturen på denne måde, udgør en arbejdsfase, der som sagt kan være personligt krævende, og det er da også først den erfarne fortolker, der har modet til at forlænge den i stedet for at forkorte den.

Igen og igen at turde lægge sine konklusioner og fortolkninger bag sig og være åben for ny indsigt burde være en selvfølge, da ens erkendelsesevne begrænses af de forestillinger, som man på forhånd aner for uafviselig sande. Man kan ikke rejse, når man ligger for anker, så enkelt kan det siges.

Jeg har selv i mange år været på rejse i litteraturen, hvis jeg må udtrykke det sådan, nogle ville mene for mange, men for mig har det været en dannelsesproces, jeg ikke ville have undværet, selvom den til tider har været barsk. Men sådan må det nødvendigvis være, og det er mit håb, at det fortsat vil være muligt at studere på den måde, også på fremtidens universitet.